

Boodschap ter gelegenheid van de viering van de 36ste Internationale Dag voor de Vrede, 1 januari 2003

'Pacem in terris': een permanente opdracht

1. Bijna veertig jaar geleden, op 11 april 1963, Witte Donderdag, publiceerde paus Johannes XXIII zijn beroemde Encycliek 'Pacem in terris'. Zich richtend tot "alle mensen van goede wil" vatte mijn eerbiedwaardige voorganger, die slechts twee maanden later zou overlijden, zijn boodschap van "vrede op aarde" samen in de eerste zin van de encycliek: "De vrede op aarde, waarnaar alle mensen altijd zo hartstochtelijk verlangd hebben, kan slechts dan tot stand komen en bewaard blijven, wanneer de door God ingestelde orde volmaakt wordt geëerbiedigd."¹

Sprekens van vrede in een verdeelde wereld

2. In de tijd waarin Johannes XXIII zijn encycliek schreef, was de wereldorde diepgaand verstoord. De twintigste eeuw was begonnen met grote verwachtingen ten aanzien van de vooruitgang. Binnen zestig jaar had diezelfde eeuw echter twee wereldoorlogen, gruwelijke totalitaire systemen, onbeschrijflijk menselijk lijden en de grootste vervolging van de Kerk in de geschiedenis opgeleverd.

Slechts twee jaar voor *Pacem in terris*, in 1961, was de Berlijnse Muur gebouwd niet alleen om twee delen van de stad van elkaar te scheiden, maar ook om twee visies op en inrichtingen van de aardse stad tegenover elkaar te stellen. Het leven zou aan weerskanten van de Muur volgens een ander patroon verlopen, gedictieerd door antithetische regels in een sfeer van wantrouwen en achterdocht. De Muur strekte zich, zowel als wereldbeeld als in het dagelijks leven, over de hele mensheid uit en

drong door in de harten en zielen van de mensen en bracht scheidingen teweeg waarvan het ernaar uitzag dat die altijd in stand zouden blijven.

Bovendien had de wereld, slechts een half jaar voor de encycliek, toen in Rome juist het Tweede Vaticaans Concilie geopend was, met de Cuba-crisis op de rand van een kernoorlog gestaan. De weg naar een wereld van vrede, gerechtigheid en vrijheid leek afgesloten. De mensheid was in de ogen van velen gedoemd om voortaan te leven in de precaire toestand van een 'koude oorlog' en te hopen tegen beter weten in dat er geen daad van agressie of ongeluk zou optreden die zou leiden tot de ergste oorlog in de menselijke geschiedenis. De beschikbare atoomarsenalen betekenden dat met een dergelijke oorlog de toekomst van de mensheid op het spel zou hebben gestaan.

De vier pijlers van de vrede

3. Paus Johannes XXIII was het niet eens met hen die beweerden dat er geen vrede

1. Johannes XXIII, Encycliek *Pacem in terris* (11 april 1963), Inleiding.

mogelijk was. Met zijn encycliek klopte *de vrede* aan aan beide zijden van de Muur en bij alle andere scheidsmuren. De encycliek sprak alle mensen erop aan dat zij tot de ene menselijke familie behoorden en ging in op de gemeenschappelijke wens van alle mensen ter wereld om te leven in veiligheid, gerechtigheid en hoop te hebben voor de toekomst.

Met de trefzekere intuïtie die hem eigen was, formuleerde Johannes XXIII de essentiële voorwaarden voor vrede in vier nauwkeurige vereisten voor de menselijke geest: *waarheid, gerechtigheid, liefde en vrijheid*.² *Waarheid* leidt tot vrede als ieder mens in alle eerlijkheid niet alleen zijn rechten maar ook zijn plichten jegens anderen erkent. *Gerechtigheid* leidt tot vrede als iedereen in de praktijk de rechten van anderen erkent en zijn plichten ten aanzien daarvan vervult. *Liefde* leidt tot vrede als mensen zich de behoeften van anderen aantrekken en wat zij hebben met anderen delen, vooral de geestelijke en spirituele waarden die zij bezitten. *Vrijheid* zal de vrede doen opbloeien als mensen zich in de keuze voor een middel tot dat doel laten leiden door de rede en verantwoordelijkheid nemen voor hun handelen.

Kijkend naar heden en toekomst door de ogen van het geloof en de rede, nam Johannes XXIII dieperliggende historische stromingen waar. De dingen waren niet altijd zoals zij er op het eerste gezicht uitzagen. Ondanks oorlogen en geruchten van oorlogen was er nog een kracht in het menselijk handelen werkzaam, iets dat de paus beschouwde als een veelbelovend begin van een spirituele omwenteling.

Een nieuw besef van de menselijke waardigheid en onvervreembare mensenrechten

4. De mensheid, zo schreef Johannes

XXIII, was in een nieuw stadium van haar reis gekomen.³ Het einde van het kolonialisme en de opkomst van jonge onafhankelijke staten, de bescherming van de rechten van arbeiders, de nieuwe en welkome tegenwoordigheid van vrouwen in het openbare leven, het getuigde allemaal van het feit dat er inderdaad sprake was van een nieuwe fase in de geschiedenis van de mensheid, een die gekenmerkt werd door “de mening dat alle mensen door de waardigheid van hun natuur gelijk zijn onder elkaar”.⁴ De paus wist dat de waardigheid in vele delen van de wereld nog altijd werd geschonden. Toch was hij ervan overtuigd dat de wereld, ondanks de dramatische situatie, zich in toenemende mate *bewust werd van bepaalde spirituele waarden* en steeds meer open ging staan voor de betekenis van de *pijlers van de vrede* – waarheid, gerechtigheid, liefde en vrijheid.⁵ In hun streven om deze waarden op plaatselijk, nationaal en internationaal niveau te doen gelden, kwamen mannen en vrouwen steeds meer tot het besef dat hun relatie met God, bron van al het goede, de solide grondslag en het hoogste criterium van hun leven moest zijn, individueel en als gemeenschap.⁶ Deze groeiende spirituele intuïtie zou, naar de overtuiging van de paus, diepgaande publieke en politieke gevolgen hebben.

Paus Johannes XXIII zag hoe het besef van mensenrechten zowel op nationaal als internationaal niveau groeide en zag het potentieel daarvan in en begreep met wat een buitengewone kracht dit de geschiedenis zou veranderen. De latere gebeurtenissen in Midden- en Oost-Europa zouden zijn inzicht bevestigen. De weg naar vrede, zo leerde hij in de encycliek, lag in de bescherming en bevordering van fundamentele mensenrechten, die ieder mens heeft, niet als een gunst uit handen van een andere sociale klasse of van staatswege toegekend, maar gewoon op grond van ons menszijn:

2. Vgl. *a.w.*, I.

3. Vgl. *t.a.p.*

4. *T.a.p.*

5. Vgl. *t.a.p.*

6. Vgl. *t.a.p.*

“In iedere goed geordende en vruchtbare menselijke samenleving dient dit principieel als fundament gesteld te worden, dat iedere mens de eigenschappen van een persoon bezit, namelijk dat hij een natuur is, begaafd met verstand en vrije wil, en dat hij dus rechten en plichten heeft die beide tegelijk onmiddellijk uit zijn natuur voortvloeien. Daar deze universeel en onschendbaar zijn, kunnen zij op geen enkele wijze vervreemd worden.”⁷

Zoals de geschiedenis zou uitwijzen, was dit niet slechts een abstract idee. Het was een idee met diepgaande consequenties. Geïnspireerd door de overtuiging dat ieder mens gelijk is in waardigheid en dat de maatschappijvorm derhalve aan die overtuiging dient te worden aangepast, ontstonden er al gauw *mensenrechtenbewegingen* die concreet politieke uitdrukking gaven aan een belangrijke dynamiek van de hedendaagse geschiedenis: het streven naar vrijheid als essentieel element bij het stichten van vrede. Deze bewegingen, die in praktisch alle delen van de wereld ontstonden, hebben ertoe bijgedragen dat dictatoriale regeringsvormen vervangen werden door democratischer en meer participerende regeringsvormen. Zij toonden in de praktijk aan dat vrede en vooruitgang alleen bereikt kunnen worden wanneer *de universele morele wet die in het menselijk hart geschreven staat* wordt gerespecteerd.⁸

Het universeel algemeen belang

5. Ook op een ander punt toonde *Pacem in terris* zich profetisch, namelijk in de vooruitblik naar het volgende stadium in de ontwikkeling van de wereldpolitiek. Omdat de wereld zich kenmerkte door een toenemende interdependentie en mondialisering, moest het algemeen belang van de mensheid op internationaal niveau behartigd worden. Het was op zijn plaats, zo stelde

paus Johannes XXIII, om van een “(*universeel*) algemeen welzijn” te spreken.⁹ Een van de consequenties van deze ontwikkeling was de onmiskenbare behoefte aan een *openbaar gezag op internationaal niveau*, met een effectief vermogen om het universeel algemeen welzijn te bevorderen; een gezag dat, zo voegde de paus daar onmiddellijk aan toe, niet onder dwang, maar uitsluitend met instemming van de landen kon worden ingesteld. Het hoofddoel van een dergelijk orgaan moest zijn dat de “rechten van de menselijke persoon erkend worden, in ere worden gehouden, ongeschonden bewaard blijven en uitgebreid worden”.¹⁰

Johannes XXIII had dan ook hoopvolle verwachtingen van de Verenigde Naties, de organisatie die op 26 juni 1945 in het leven was geroepen. Hij zag deze organisatie als een geloofwaardig instrument om de wereldvrede te handhaven en te versterken en sprak zijn bijzondere goedkeuring uit over haar *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* van 1948, die hij beschouwde als “een stap en een mogelijkheid in de richting van de nog te scheppen juridische en politieke ordening van alle volkeren der wereld”.¹¹ Wat hij daarmee zei, was dat de *Verklaring* de morele grondslag verschaftte waarop verder kon worden gebouwd aan een wereld die werd gekenmerkt door orde in plaats van wanorde en door dialoog in plaats van dwang. Hij voerde aan dat een krachtdadige verdediging van de mensenrechten door de Verenigde Naties de essentiële grondslag vormde voor de ontwikkeling van het vermogen van deze organisatie om de internationale veiligheid te bevorderen en te behoeden.

Het is duidelijk dat het visioen van paus Johannes XXIII van een effectief internationaal openbaar gezag in het belang van mensenrechten, vrijheid en vrede nog niet volkomen verwezenlijkt is, er bestaat binnen de internationale gemeenschap zelfs

7. *T.a.p.*

8. Vgl. Johannes Paulus II, Toespraak voor de Verenigde Naties ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de wereldorganisatie *De mensheid heeft moed nodig voor de toekomst* (5 oktober 1995), 3.

9. *Pacem in terris*, IV.

10. *T.a.p.*

11. *T.a.p.*

nog veel aarzeling omtrent de verplichting om de mensenrechten te respecteren en na te leven. Deze plicht betreft *alle* fundamentele rechten, zodat er niet naar eigen smaak een selectie kan worden gemaakt die kan uitmonden in rationaliserende vormen van discriminatie en onrecht. Zo zien wij nu ook een verontrustende kloof ontstaan tussen een reeks nieuwe ‘rechten’ die in hoogontwikkelde landen worden gepropageerd – als gevolg van nieuwe welvaart en nieuwe technologieën – terwijl, met name in onderontwikkelde gebieden, andere, fundamentele mensenrechten nog steeds worden veronachtzaamd. Ik denk hierbij bijvoorbeeld aan het recht op eten en drinkwater, op onderdak en veiligheid, het recht op zelfbeschikking en onafhankelijkheid – rechten die bij lange na nog niet gewaarborgd en gerealiseerd zijn. *Vrede vereist dat deze spanning in hoog tempo wordt verminderd en op termijn wordt weggenomen.*

Er moet nog een andere opmerking worden gemaakt: De internationale gemeenschap, die sinds 1948 beschikt over een handvest van de onvervreemdbare rechten van de mens, heeft veelal nagelaten om *volgende nadruk te leggen op de daarmee corresponderende plichten*. Het is de *plicht* die bepaalt binnen welke grenzen de *rechten* vallen, zodat deze niet naar willekeur worden uitgeoefend. Een groter besef van de *universele plichten van de mens* zou een enorme bijdrage leveren aan de zaak van de vrede, door deze een morele basis te verschaffen in een gemeenschappelijke erkenning van *een orde in de dingen* die niet afhankelijk is van de wil van een persoon of groep.

Een nieuwe internationale morele orde

6. Toch blijft staan dat er, ondanks vele moeilijkheden en tegenslagen, in de afgelopen veertig jaar *belangrijke vooruitgang* is

geboekt in de verwezenlijking van het edelvisioen van paus Johannes. Het feit dat landen over de hele wereld zich verplicht voelen om de idee van mensenrechten te onderschrijven, toont de kracht van het instrument van morele overtuiging en geestelijke integriteit, die zo bepalend zijn gebleken in de gewetensomwenteling die resulteerde in de geweldloze revolutie van 1989, die een einde maakte aan het Europese communisme. En hoewel vertekende ideeën van vrijheid als vrijbrief een bedreiging blijven vormen voor de democratie en vrije samenlevingen, is het zonder meer van grote betekenis dat in de veertig jaar sinds het verschijnen van *Pacem in terris* een groot deel van de wereld vrijer is geworden, er sterkere structuren voor dialoog en samenwerking tussen landen zijn gegroeid en dat de dreiging van een wereldwijde kernoorlog, die zo zwaar drukte op paus Johannes XXIII, op effectieve wijze in toom is gehouden.

Ik zou ronduit, maar in alle nederigheid, willen zeggen dat de vijftienhonderd jaar oude leer van de Kerk over de vrede als *“tranquillitas ordinis – de rust van orde”*, zoals Augustinus het noemde,¹² die veertig jaar geleden door *Pacem in terris* op een nieuw niveau werd gebracht, van grote relevantie is voor de huidige wereld, zowel voor regeringsleiders als voor individuele personen. Dat de wereldorde ernstig is verstoord, lijdt geen twijfel. De vraag die moet worden beantwoord, blijft dus: *Door welke orde kan deze verstoorde orde worden vervangen*, zodat de mensen kunnen leven in vrijheid, gerechtigheid en veiligheid? En aangezien de wereld, temidden van alle wanorde, toch altijd in allerlei opzichten – economisch, cultureel, en zelfs politiek – nog ‘geordend’ blijft, dringt zich nog een andere prangende vraag op: Volgens welke principes ontwikkelen zich deze nieuwe vormen van wereldorde?

12. *De Civitate Dei*, 19, 13.

Deze verstrekkende vragen geven aan dat het vraagstuk van de wereldorde, dat feitelijk gelijk staat aan het vraagstuk van de vrede, niet kan worden losgemaakt van morele vraagstukken. Daarmee zeggen we in feite dat het vredesvraagstuk niet kan worden losgemaakt van het vraagstuk van de menselijke waardigheid en mensenrechten. Dat is een van de blijvende waarheden uit *Pacem in terris*, die wij nu, na veertig jaar, goed voor ogen moeten houden en moeten overdenken.

Is dit niet het moment om ons met elkaar *in te zetten voor een nieuwe constitutionele organisatie van de menselijke familie*, die werkelijk in staat is om vrede en eendracht tussen de volken en een integrale ontwikkeling te waarborgen? Laat er echter geen misverstand over bestaan: Hiermee wordt niet bedoeld dat wij een constitutie van een wereldwijde superstaat moeten opstellen. Het wil veeleer zeggen dat reeds bestaande processen moeten worden voortgezet en uitgediept om tegemoet te komen aan de welhaast universele *behoefte aan een grotere toegankelijkheid van het politieke gezag, ook op internationaal niveau, en aan transparantie en verantwoordelijk beleid op alle niveaus van het openbare leven*. Vanuit zijn vertrouwen in de goedheid die naar zijn overtuiging in ieder mens gevonden kon worden, riep paus Johannes XXIII heel de wereld op tot een hoogstaandere visie op het openbare leven en het openbaar gezag, terwijl hij de wereld ook nadrukkelijk uitdaagde om verder te kijken dan de huidige verstoorde wereldorde en te denken aan nieuwe vormen van een internationale orde, toegesneden op de menselijke waardigheid.

Het verband tussen vrede en waarheid

7. Tegenover hen die de politiek beschouwen als een domein dat noodzakelijkerwijs losstaat van de ethiek en waarin het alleen

om partijbelangen draait, schetste paus Johannes XXIII in *Pacem in terris* een waarachtiger beeld van de menselijke werkelijkheid en wees hij de weg naar een betere toekomst voor iedereen. Juist omdat de mens geschapen is met de mogelijkheid om morele keuzes te maken, *speelt het menselijk handelen zich nooit buiten de sfeer van het morele oordeel af*. Politiek is menselijk handelen en daarmee ook onderworpen aan een duidelijke eigen vorm van nauwkeurig moreel onderzoek. Dat geldt ook voor de internationale politiek. Zoals de paus schrijft: “Dezelfde natuurwet, die de levenswijze van de afzonderlijke burgers regelt, moet ook de wederzijdse verhoudingen van de staten tot elkaar regelen.”¹³ Zij die menen dat het internationale openbare leven zich buiten het domein van het morele oordeel afspeelt, hoeven alleen maar te denken aan de invloed die de *mensenrechtenbewegingen* hebben gehad op de nationale en internationale politiek van de twintigste eeuw die nog maar net achter ons ligt. Deze ontwikkelingen, waarop in de encycliek reeds vooruitgegrepen wordt, weerleggen met grote stelligheid de bewering dat de internationale politiek noodzakelijkerwijs een ‘vrije zone’ is waar de morele wetten niets in te brengen hebben.

Er is in deze tijd wellicht geen plek op aarde waar de behoefte aan een juiste aanwending van politiek gezag zo duidelijk is als in *de dramatische situatie in het Midden-Oosten en het Heilige Land*. Dag na dag, jaar na jaar heeft het cumulatieve effect van een verbitterde wederzijdse afwijzing en een eindeloze keten van geweld en vergelding tot dusver alle inspanningen om te komen tot een serieuze dialoog over de problemen die er liggen, gefrustreerd. Het grillige karakter van de situatie wordt nog versterkt door de botsende belangen van verschillende leden van de internationale gemeenschap. Zolang de mensen die verantwoorde-

13. *Pacem in terris*, III.

lijke posities bekleeden geen werkelijke verandering ondergaan in de manier waarop zij hun macht aanwenden en het welzijn van hun volk waarborgen, is het moeilijk voor te stellen hoe er voortgang kan worden geboekt op de weg naar vrede. Uit de strijd en broedermoord die het Heilige Land dagelijks teisteren en conflicten veroorzaken tussen de machten die de directe toekomst van het Midden-Oosten moeten vormgeven, blijkt duidelijk dat er behoefte is aan mannen en vrouwen die uit overtuiging een politiek voeren die stevig verankerd is in het principe van respect voor de menselijke waardigheid en de mensenrechten. Een dergelijke politiek is voor iedereen onvergelijkbaar veel gunstiger dan de voortzetting van het conflict. Er kan een begin worden gemaakt op basis van de waarheid, die zonder twijfel veel bevrijdender is dan propaganda, zeker wanneer die propaganda erop gericht is om ontoelaatbare bedoelingen te verhullen.

De uitgangspunten van een duurzame vrede

8. Er bestaat een onverbreekelijk verband tussen *werken aan vrede* en *respect voor de waarheid*. Eerlijke informatieverschaffing, rechtvaardige juridische systemen en openheid in democratische procedures creëren bij de burgers een gevoel van veiligheid, de bereidheid om geschillen met vreedzame middelen op te lossen en de wens om een oprechte en constructieve dialoog aan te gaan, en dat zijn de *ware uitgangspunten voor een duurzame vrede*. Politieke topontmoetingen op regionaal of internationaal niveau dienen het belang van de vrede alleen indien de gemaakte afspraken vervolgens door alle partijen worden gehonoreerd. Zo niet, dan dreigen deze ontmoetingen hun relevantie en zin te verliezen, met als gevolg dat mensen steeds minder gaan geloven in

een dialoog en steeds meer vertrouwen op het gebruik van geweld als oplossing voor problemen. De repercussies op de vrede als gevolg van afspraken die niet worden nagekomen, moeten door staatshoofden en regeringsleiders terdege onder ogen worden gezien.

Pacta sunt servanda, luidt het aloude gezegde. Als afspraken te allen tijde dienen te worden nagekomen, dan zijn *beloften aan de armen* helemaal bindend. Het is voor hen extra frustrerend om te worden teleurgesteld in hun vertrouwen op beloften die essentieel zijn voor hun welzijn. In dat opzicht is het niet nakomen van toezeggingen in de sfeer van hulp aan ontwikkelingslanden een ernstige morele kwestie en toont dit eens te meer het onrecht van de wanverhoudingen die er in onze wereld bestaan. *Het lijden dat voortkomt uit de armoede wordt nog vergroot door het verlies van vertrouwen*. Het eindresultaat is dan hopeloosheid. Het bestaan van vertrouwen in internationale betrekkingen vormt een *sociaal kapitaal van fundamentele waarde*.

Een cultuur van vrede

9. Uiteindelijk gaat het bij vrede in de kern niet om *structuren*, maar om *mensen*. Er zijn natuurlijk bepaalde structuren en mechanismen van vrede – juridische, politieke, economische – nodig en die zijn er ook, maar deze zijn van niets anders afgeleid dan de geaccumuleerde wijsheid en ervaring van *ontelbare uitingen van vrede* van mannen en vrouwen door de geschiedenis heen die de hoop hebben behouden en zich niet hebben laten ontmoedigen. *Uitingen van vrede* komen voort uit het leven van mensen *die de vrede in de eerste plaats in hun eigen hart koesteren*. Ze zijn het werk van het hart en het verstand van mensen die vredestichters zijn (vgl. Mt 5,9). *Uitingen van vrede* zijn mogelijk als mensen *zich ten volle*

bewust zijn van de gemeenschapsdimensie van hun leven, zodat zij de betekenis en consequenties begrijpen van gebeurtenissen in hun eigen gemeenschap en in de wereld. Uitingen van vrede creëren een traditie en een cultuur van vrede.

Religie heeft een vitale functie bij het bevorderen van uitingen van vrede en het versterken van voorwaarden voor vrede. De religie oefent deze functie met des te meer effectiviteit uit als zij zich concentreert op wat daarbij hoort: aandacht voor God, de bevordering van een universele broederschap en de verspreiding van een cultuur van menselijke solidariteit. De *Gebedsdag voor vrede* die ik op 24 januari 2002 in Assisi gehouden heb met vertegenwoordigers van vele godsdiensten, was ook op dit doel gericht. Zij gaf uitdrukking aan het verlangen om voeding te geven aan de vrede door een spiritualiteit en cultuur van vrede te verspreiden.

Het erfgoed van 'Pacem in terris'

10. Paus Johannes XXIII was een man die niet bang was voor de toekomst. Hij werd in zijn optimisme gesterkt door zijn diepe vertrouwen in God en in de mens, dat voortkwam uit de sfeer van standvastig geloof waarin hij was opgegroeid. Vanuit zijn vertrouwen in de Voorzienigheid aarzelde hij, zelfs in een ogenschijnlijk permanente conflictsituatie, niet om de leiders van zijn tijd op te roepen tot een nieuw visioen van deze wereld. Dat is het erfgoed dat hij ons heeft nagelaten. Laten wij op deze Wereldvrede-dag van 2003 kiezen voor hetzelfde uitgangspunt als hij: vertrouwen in de genadige en barmhartige God die ons oproept tot broederschap, en vertrouwen in de mannen en vrouwen van onze tijd, zij dragen Gods beeld in hun hart. Dat is de grondslag waarop wij hoop kunnen hebben om te werken aan een wereld waarin vrede heerst op

aarde.

Aan het begin van een nieuw jaar in onze menselijke geschiedenis welt er sponstaan uit het diepst van mijn hart de hoop op dat er in de geest van ieder mens een hernieuwde toewijding mag postvatten aan de edele missie die *Pacem in terris* veertig jaar geleden meegaf aan alle mannen en vrouwen van goede wil. De opdracht, die in de encycliek "onmetelijk" genoemd werd, is "onder leiding van de beginselen van waarheid, rechtvaardigheid, liefde en vrijheid de menselijke verhoudingen in de maatschappij hernieuwen". Paus Johannes gaf aan dat hij doelde op "de verhoudingen van de burgers onder elkaar; tussen de burgers en hun staatsbestuurders; tussen de staten onderling en tenslotte de betrekkingen van individuen, gezinnen, ondergeschikte organisaties en afzonderlijke staten met de gehele mensengemeenschap". En tot besluit zei hij dat "de ware vrede (te laten) groeien volgens de orde die door God gewild is een verheven opdracht" is.¹⁴

Het veertigjarig bestaan van *Pacem in terris* is een goede gelegenheid om terug te keren tot de profetische leer van paus Johannes XXIII. De katholieke gemeenschappen zullen dit jubileum dit jaar vast vieren met initiatieven die, naar ik hoop, een oecumenisch en interreligieus karakter dragen en openstaan voor alle mensen die een diep verlangen kennen "om de slagbomen af te breken, waardoor zij van elkaar gescheiden zijn, om aldus de banden van de wederzijdse liefde te versterken, begrip voor elkander te hebben en tenslotte hen te vergeven die onrecht hebben aangedaan".¹⁵

Ik doe deze hoop vergezeld gaan van een gebed tot de almachtige God, de bron van al het goede. Moge Hij, die ons uit onderdrukking en conflict roept tot vrijheid en samenwerking in het belang van allen, de mensen overal ter wereld helpen om te bouwen aan een vreedzame wereld die

14. *A.w., V.*

15. *T.a.p.*

steeds steviger zal rusten op de vier pijlers die paus Johannes Paulus XXIII in zijn historische encycliciek heeft aangegeven: *waarheid, gerechtigheid, liefde en vrijheid*.

Vanuit het Vaticaan, 8 december 2002.

JOHANNES PAULUS II

Vertaling: drs. P.C. de Die